

הסגת גבול

עמרי בן יהודה

Lital Levy, *Poetic Trespass: Writing Between Hebrew and Arabic in Israel/Palestine*,
Princeton, NJ and Oxford: Princeton University Press, 2014, 360 pp.

ספרה של ליטל לוי הוא ניסיון פורץ דרך לקרוא את הספרות העברית החדשה כספרות פלסטינית. כוונתי ב'פלסטינית' למרחב ארץ ישראלי שאינו אחוז בהגיון מדינת הלאום, היהודית במקרה הזה. הספר עצמו דווקא שייך להיסטוריוגרפיה העברית הישראלית ומקבל – בצדק ובלית ברירה, כי זהו מצב העניינים – את ההגמוניות שלה, ולכן יש מקום למאמר ביקורת עליו דווקא בכתב עת המוקדש לחקר הספרות העברית. לוי אומנם לא ניסחה אמירה גורפת כל כך בספרה, אך נדמה שבמפעלים שאפתניים כאלה דברים מתגבשים מתוך פרספקטיבות של זמן, מקום והקשר. היא לא יכלה לנסח ניסוח כזה מכיוון שפלשתינה ההיסטורית – שלה ייחדה לוי שלל חיבורים מרתקים, כדוגמת החיבור על האינטלקטואלית הערבייה-היהודייה אסתר מויאל¹ – היא נחלת העבר, ופלסטין הלא היסטורית היא נחלת העתיד הקרוב, הכניסה למה שמעבר אך ממש ליד (antérieur), כעין דיבור על האפשרי שלעולם נדחה ולכן מוצא לו מקום מעבר לגבול: כאן ממש, אך בדיוק כך גם שם. יש לזכור שרק העברית מבחינה בין הצורה הערבית פלסטין, הנהוגה גם באנגלית וצרפתית, לבין הצורה הגרמנית פלשתינה: בעברית ההבחנה בין כאן-עכשיו לשם-אז

L. Levy, 'Partitioned Pasts: Arab Jewish Intellectuals and the Case of Esther Azhari Moyal (1873-1948)', H. Dyala (ed.), *The Making of the Arab Intellectual 1880-1960: Empire, Public Spheres and the Colonial Coordinate of Selfhood*, New York 2012

מתממשת אך גם תובעת הסגת גבול פואטית (על פי כותרת הספר), מעשה עז רוח, כמעט גס ואלים. את התביעה הזאת הספר אינו מספק במלואה (ולו מכיוון שהאנגלית לא מאפשרת קפיצה כזאת; יש לקוות שאם יתורגם הספר לעברית תישמר המילה 'פלסטין', לכל אורכו, גם בהתייחס לא"י-פלשתינה, ובכך תחתור עצם השפה תחת הגבולות המדומים שנקבעו באמצעות העברית וההיסטוריוגרפיה הישראליות), ומטבע הדברים אדרש כאן לנקודות התורפה שלו, שיהיו, כך אני מקווה, אתגר אינטלקטואלי לעתיד המפעל המרשים הזה. הספרות, בניגוד למדינה, מאפשרת הסגת גבולות כמעט כמעשה שגרה: החצייה מתבססת על כך שאנו מעמידים שלל מסמנים מציר הברירה בציר הצירוף, כפי שלימד אותנו רומן יעקובסון, כמו למשל בצירוף עברית פלסטינית. עם זאת העובדה שהספר של לוי יכול היה להיכתב ב־2014 מלמדת גם על מגבלות הספרות ובעיקר מחקר הספרות, הנתונים לקווי גבול שמשרטטת המדינה. ספרה של לוי הוא תוצר של רוח הזמן: יש בו קריאה פוסט־קולוניאלית של ישראל-פלסטין, קריאה של ספרות מזרחית בעברית, קריאה של ספרות עברית פלסטינית וקריאה של ספרות ערבית-יהודית, גם היא כאן במרחב הישראלי. למרות ספרה החלוצי של גיל הוכברג שעסק בספרות עברית, ערבית וצרפתית במרחב היהודי-הערבי,² חציית הגבול שבין העברית לערבית כלימוד שיטתי של היסטוריוגרפיה של הספרות הישראלית התאפשרה רק עכשיו.

יש הרגשה – ואולי זוהי רק משאלה – שהאקדמיה מכשירה היום הרבה יותר תלמידי מחקר דו־לשוניים כמו לוי המסוגלים למחקר השוואתי, ולראיה פתיחתן של תוכניות וחיבות ללימודים יהודיים-ערביים באוניברסיטאות הישראליות. אבל הספר הזה הוא תוצר של האקדמיה האמריקנית, של כתיבה רבה באנגלית על הסוגיה הישראלית-הפלסטינית. לכתיבה הזו יתרונות וחסרונות, אבל אין ספק שיש לחתור לכתיבה ישראלית-פלסטינית על ידי ישראלים ופלסטינים, בתוך מה שיתגבש לחברה דו־לשונית שמכירה בלאומיות של שתי השפות האלו קודם כול. השוק האקדמי כמובן אינו נוטה לכך באופן טבעי, ולכן יש לעמוד על הנקודה הזאת, שהיא בעלת ערך גם

G. Hochberg, *In Spite of Partition: Jews, Arabs and the Limits of Separatists* 2
Imagination, Princeton, NJ 2007

מחוץ לאקדמיה, ושצריכה להיות גם נחלתן של העיתונות, הטלוויזיה ושאר זרועות התרבות במרחב הזה.

הספר יצא לאור בעת שהאקדמיה הישראלית הניבה כמה מונוגרפיות רציניות שעוסקות בספרות המזרחית כענף של הספרות העברית.³ אמיר אשל צודק בדברי הביקורת שלו, המופיעים על כריכת הספר, שזהו אחד המחקרים החשובים מהשנים האחרונות בתחום הספרות העברית העכשווית, והייתי מרחיב את האמירה שלו לספרות העברית החדשה בכללה, מכיוון שהגיבור הסמוי של הספר הוא לא אחר מאשר חיים נחמן ביאליק. דיוקנו של ביאליק מתגבש בספר באופן יוצא דופן. מלבד הזווית המזרחית של היחסים המורכבים של דורות משוררים מזרחים ישראלים עימו – זווית שנחשפה גם בסרטים תיעודיים ובעיתונות – לוי מאירה את דמותו גם מהזווית הפלסטינית (בעיקר דרך שירתו של אנטון שמאס) והמזרחית המסורתית הדיאספורית, הספרדית (דרך שירת שבח שכתב לו הפייטן הבגדאדי דאוד בן סולימן צמח [דוד צמח]).

כך מצטיירת תמונה של ביאליק הפלסטיני בהקשר הרחב, הלוונטיני. מבין שלושת הכיוונים להאיר ולקרוא את ביאליק – הספרדי, המזרחי והפלסטיני – נראה לי שהמתקן ובעל התוקף החזק ביותר הוא הקריאה בשירת ביאליק מבעד לשירה העברית הפלסטינית. הפרק המוקדש לשירה זאת, פרי עטם של המשוררים אנטון שמאס, נעים עריידי וסלמאן מצאלחה, הוא להבנתי התרומה החשובה של הספר, ולא בכדי כותרתו היא הנועות ביותר מבחינת מעשה התחביר: 'מדרש פלסטיני – לקראת פואטיקה פוסט-לאומית של השירה העברית' (וכאמור, באנגלית אין מדרש אחר מאשר המדרש הארץ-ישראלי/פלסטיני, אך כאן מדובר במדרש פלסטיני מודרני). בחלק שכותרתו 'לשון המראות' (עמ' 158–165) לוי מציגה את זיקתם של שמאס ועריידי לביאליק ובעיקר ללשון המראות בפואמה שלו 'הבריכה'. כפי שכבר בירר מיכאל גלוזמן, שמאס התייחס לביאליק, בעיקר באמצעות 'הבריכה', ברומאן המופת שלו 'ערבסקות'.⁴ יצירה זו זכתה להתקבלות מזהירה בקרב המבקרים

3 ק' עלון, אפשרות שלישית לשירה: עיונים בפואטיקה מזרחית, תל אביב תשע"א; הנ"ל, שושנת המרי השחורה: קריאות בשירה מזרחית, בן שמן 2014; י' אופנהיימר, מה זה להיות אונטני? שירה מזרחית בישראל, תל אביב 2012; הנ"ל, מרחוב בן-גוריון לשאריע אל-ראשיד: על סיפורת מזרחית, ירושלים תשע"ד.

4 M. Gluzman, 'The Politics of Intertextuality in Anton Shammas's *Arabesques*', 4

בדיוק בזכות השימוש האינטרסקטואלי במשקעי הקודש של העברית. לוי מראה כי שירתו הבלתי מוכרת של שמאס, שנכתבה 12 שנים לפני הרומן המוערך, מכילה את אותם מתחים ממש, המתאפשרים באמצעות אותה יכולת וירטואוזית של שימוש במשלבי העברית. זאת ועוד, לוי מראה את זיקתו של עריידי לשירתו המוקדמת של שמאס שמתייחסת ממש לאותה לשון מראות של ביאליק. ככלל כוחו של הפרק 'מדרש פלסטיני' נובע מעמדת המשורר האומר 'אני' בשפה שאיננה לגמרי ובאופן מובן מאליו שפת אימו, ויתרה מזו היא שפה שמשוקעת בה נוכחות תיאולוגית של דת שאיננה דתו. זוהי קרקע מוצקה למשחקי חיקוי (מימיקרי) וניכוס, ולוי ערה לכך וראויה לשבח על כך (זוהי נקודת חולשה שמצאתי בחיבוריהם של עלון ואופנהיימר).⁵ היא מציגה קריאות צמודות בשירים אך עם זאת, כמו במקרים אחרים בספר, הקריאה איננה ממצה, וחבל. בקריאה בשיר 'אני מתנצל' לוי עומדת על כך ששמאס מתייחס הן ל'בריכה' לביאליק והן לסיפור העקדה, אך היא איננה ערה ליחס האינטרסקטואלי הכביר של השיר לסיפור ברכת הבכורה של יצחק ליעקב בבראשית כז. למרות הזיהוי הברור של העקדה, עיקר השיר עוסק ביחס שבין קול לזהות, מראה וגוף, ואף מתייחס מפורשות לידים. 'הנני' מתייחס לאותו 'הנני' מתעתע של יעקב העומד לפני אביו ולא לאברהם בבראשית כב, והקול המכוסה בקטיפת השחר המופיע בשיר הוא הרמוז מורכב למשחקי זהות וחיקוי כפי שהם מובאים כבר באותו פרק מקראי. דובר השיר מציג עצמו במובלע כיעקב, מי שמסיג גבול, אך הפעם את גבול העברית ההגמונית: הבכורה של האח השעיר והדומיננטי מקבלת תפנית ונראית בת דמותה של העברית היהודית הלאומית, בעוד שאת יעקב עצמו משחק כאן המשורר הפלסטיני, החותר תחת המזוירות של העברית.

טעות משמעותית נוספת מופיעה בניתוח הרחב של תגובתו של רוני סומק על שירי ביאליק בשירו 'חואג'ה ביאליק' ובריטומים של סומק שהוצגו בתערוכה ב'מוזיאון לאומנות ישראלית' ברמת גן. באחת העבודות הללו, שכותרתה גם היא 'חואג'ה ביאליק', נראה דיוקנו של ביאליק ועליו שרבוט בדיו המזכיר עיוותי ציורים של ילדים על דיוקנאות של אנשים חשובים

Journal of Modern Jewish Studies, 3, 3 (2004), pp. 319-335

5 ע' בן יהודה, 'שלוש אפשרויות; שלוש טראומות: שירה ופרוזה מזרחית', תיאוריה וביקורת, 45 (חורף 2015), עמ' 263-277.

המופיעים בדפוס. על חלקו התחתון של הדיוקן מוטבעת באותו דיו כף יד, ומתחתיה הכתובת 'לשים יד על ביאליק'. משום מה לוי אינה ערה לקשר ההדוק של ילדות במקרה הזה עם תוכן השיר של סומק העוסק בילדה ערבית ששרה משירת ביאליק. את הכתובת היא קוראת לא נכון כ'לשים (מילה בלתי קריאה) על ביאליק', כשברור שמופיעה המילה הקריאה למדי 'יד' (עמ' 96–97). זו עובדה מהותית מכיוון שהיא מאפשרת פחות – אם כי אינה שוללת לגמרי – את כיוון הפרשנות שלוי מציעה, שכל קורא משלים את הפער במילה 'זין' בהתאם לביטוי 'לשים על מישוהו זין'. ככל הנראה יש ביצירת האומנות הזו משהו תמים בהרבה, אינטימי ומושיט יד – באופן מילולי לגמרי – המלמד גם על כמיהה למגע ואולי אף קשור למחווה האוריינטלית של הח'מסה, הנעשית כאות לקרבה ודאגה.

חשוב להתעכב על טעויות אלו מכיוון שניכר מהן שדווקא הטיפול שקיבל הספר לאחר כתיבתו היה ככל הנראה חפז. הכתיבה של לוי רצינית ומעניינת, אך ניכר שלא זכתה לקריאת עמיתים או עריכה אקדמית רצינית. אולי אנו כבר מורגלים בהוצאות לא מוקפדות של ספרים בעידן הניאו-ליברלי, שבו אנו קורסים תחת המחויבות לפרסם והרבה, אולם הדבר מקומם כשמדובר במוסד יוקרתי כל כך כמו ההוצאה לאור של אוניברסיטת פרינסטון.

בצד הניתוח הצמוד חסר בקריאתה המעניינת של לוי בתגובות על ביאליק ההקשר התרבותי-הפואטי המלא. גלזומן עמד על כך שקריאתו של שמאס בשירת ביאליק משכתבת למעשה את המקור עצמו ומחלצת ממנו דחיפות של זהות פוליטית פרטיקולרית, על חשבון המעשה האוניוורסלי של המשורר הלאומי. כפי שלוי מראה, לשון המראות של ביאליק היא לשונו של משורר המדבר כנביא, לשון חזיונות המביעה שליחות אוניוורסלית, בעוד שלשון החזיונות של עריידי מתייחסת ספציפית ללשון העברית עצמה – וזאת בהתאם לניתוחו של גלזומן, שהראה ש'הבריכה' של שמאס איננה בריכה סתם כי אם הבריכה של ביאליק, מורשת נתונה שאיתה צריך המשורר הפלסטיני הכותב עברית להתמודד (עמ' 160–163). אך בזאת אין העניין מגיע למיצוי, מכיוון שמדובר בויתור עקרוני על עמדה אוניוורסלית, הנובע מעמדה מזרחית מובהקת.

להבנתי דיון זה היה צריך להיות מעמיק יותר הן במה שנוגע לעמדה של ביאליק והן במה שנוגע לעמדת המשוררים הפלסטינים בדיוק בעניין שלוי

עוסקת בו: עמדת האני של הדובר השירי האינדיווידואלי. זהו הרי גרעינה של המהפכה של ביאליק, שיצר את הדיבור החילוני בעברית בעיסוק באישי שהוא פניו של כלל בית ישראל בדיוק על שום היותו אינדיווידואל (ועוד לפני היותו נביא). עמדה זו זכתה כידוע לשכלול בשירה הישראלית של נתן זך וחבורת 'לקראת', שהעמידו את האישי היום יומי במנותק לכאורה מהקהילה, ושיצרו מראית עין של עברית המשקפת כביכול את המצב האוניוורסלי לאשורו. חביבה פדיה (במסגרת הקלסית 'הגיע הזמן לומר "אני" אחרת בשירה העברית', שכלל איננה מוזכרת בספר) וחנן חבר כבר הצביעו על מגבלות העמדה הזו, על שום שהאוניוורסלי עצמו אינו מתיר בהכרח הבעה של זהות אלא להפך, מונע את ביטוייה. ⁶ מהבחינה הזו נראה שהתזה של גלזמן על שמאס הייתה ראויה ליתר תשומת לב גם בהשוואה לשירה המזרחית בישראל ובעיקר כשיקוף של התזה החשובה של ז'יל דלו ופליקס גואטרי על הספרות המינורית: ספרות זו היא המקום שבו ביטויי האני האישי ביותר הם גם הפוליטיים ביותר, מה שנכון בוודאי לעריידי, שמאס והמשוררים המזרחים, אך בעצם נכון גם לביאליק עצמו. הסיבה טמונה בלשון העברית, המתפקדת תמיד בתוך הכפילות הזאת: אומנם בהווה מדובר בלשון מזורית, אוניוורסלית ואולי אפילו חפה מפוליטיות בחלקים גדולים של ארץ ישראל ההיסטורית (כמו אולי גוש דן), אך בה בעת מדובר בלשון מינורית המזוהה לא רק עם המפעל הציוני והדת היהודית כי אם גם עם המיעוט היהודי באזור המזרח התיכון בכללו. ⁷

6 ח' פדיה, 'הגיע הזמן לומר "אני" אחרת בשירה העברית', הארץ: ספרים, 2 במאי 2006; 10 במאי 2006; ח' חבר, ספרות שנכתבת מכאן: קיצור הספרות הישראלית, תל אביב 1999.

7 מאז פרסומו של ספרה של לוי התחיל הסופר הלבנוני איליאס ח'ורי בפרסום טרילוגיה העוסקת בזהות המפוצלת של הפלסטיני אזרח ישראל (בינתיים פורסמו, גם בתרגום לעברית, שני החלקים הראשונים של הטריילוגיה). בחלקה הראשון 'ילדי הגטו: שמי אדם' (2018), שאלת התקבלותו של ביאליק, ובייחוד דרך ספרות שמאס, עולה באופן מעניין. מיטב המבקרים הרבים, כולל הביקורתיים שבהם (דוגמת הוכברג) לא שמו לבם לכך שמוקדו הפוליטי של 'ערבסקות' הוא דווקא מימוש מלא של האקט הציוני מכל: יצירתו של היהודי החדש. התיזה של גלזמן מתייחסת רק ל'הבריכה', ורק לחלק ספציפי לקראת סוף הרומן, אך האלוזיות לביאליק מופיעות למעשה לכל אורכו (וכאמור, כפי שלוי מראה, גם בשירת שמאס); שירת הזהר המיתולוגית של ביאליק נבטת כבר מבעד לעמודי הפתיחה של הרומן. יש להבחין בין מעשה ניכוס, התואם את 'ילדי הגטו' שבו סופר לבנוני שאינו יודע עברית מספר את סיפור הזהות המפוצלת של הפלסטיני הבקיא בספרות העברית, לבין החיקוי הקולוניאלי הטראומטי של 'ערבסקות', שבו הפלסטיני הישראלי

כתיבת הספר באנגלית מתוך ריחוק מסוים אומנם מאפשרת את הזיקות האלו, אך בה בעת מסתכנת בהיותה לשון ניטרלית ומתארת שנמנעת מאמירות מכריעות. הכתיבה על ישראל-פלסטיין, אולי אחד המרחבים המורכבים והמדוברים בעולם, מזמנת עודפות של מושגים שמטבעם אומנם מושכים את האוזן הספרותית, אך באותה מידה עלולים לערבל את המהלך העיוני. הספר נע בין המושגים haunting (בעיקר בקשר לזהות הערבית הרודפת את המעשה הציוני, בהתאם לספרה של הוכברג), no man's land (בהתאם למרחב הדו־לאומי שאינו מאפשר זהות אחת יציבה), presence of absence (הנובע מהקביעה האבסורדית של מדינת ישראל בדבר נכסי נפקדים בעקבות אירועי 1948, ומזמן קביעות המתייחסות לאותן זהויות מודחקות אך רודפות), וכמובן trespass, וזאת לצד מושגים רחבים יותר בתיאוריה של הספרות, כדוגמת החיקוי (מימיקרי), הפרפורמנס, ההיברידיזם והספרות המינורית.

לטעמי נכון היה למקד את הדיון ולאפשר בכך הבחנות מדויקות יותר ושימוש בפחות מושגים. אין לי ספק שהסגת הגבול הוא מושג בעל ערך משמעותי יותר מהשאר, כנראה מכיוון שהוא עצמו מתייחס לפעולה (והוא נגזר מהפועל להסיג, לחצות). בכך הוא משקף סיטואציות פרודיות וחיקוניות, שהן כאמור תרומה מכרעת ומעמיקה של לוי גם לחקר הספרות המזרחית – וראויים לציון במיוחד ניתוחיה המאלפים ל'שום גמדים לא יבואו' לשרה שילה (עמ' 218) ול'זה הדברים' לסמי ברדוגו (עמ' 233–235).

למרות היריעה התיאורטית המרהיבה של הספר, אין בו כמעט התייחסות למבנה הטראומה הכרוך בספרות ובוהות הערביות והמזרחיות. זוהי עיקר הביקורת שהפניתי לחיבוריהם של עלון ואופנהיימר, מכיוון שהקריאה הטראומטית מזמנת מעשה ביקורתי יותר מעצם טיבה: עיקר עיסוקה נובע מהאטימולוגיה של המילה טראומה – פצע. החיבורים של לוי, עלון ואופנהיימר אומנם יוצרים תחושה שהשירה המזרחית חותרת תחת המהלכים ההגמוניים

פועל כיהודי החדש, זה המשלב בין העברית המסורתית לבין המודרנה של הרומן הפוסט-מודרני הפרגמנטרי, הכרוך בלשון הביאליקאית ויצירת הלאומיות היהודית החדשה. מכאן שהקורפוס העברי־ערבי של שירה ולאומיות, מביאליק, דרך שמאס ועד לחזרי, עוד דורש קריאה צמודה ותיאורטית עניפה.

של הממסד הספרותי, אך לבסוף היא מתמצית בחלופה, בנרטיב הולם יותר של תיקון חיובי, מאשרר.⁸

הכתיבה של לוי משקפת היכרות יוצאת מן הכלל עם שדה המחקר על ישראל-פלסטין, אך דווקא ההישג הזה הוא להבנתי בעוכריה, מכיוון שהעודפות המושגית אינה מאפשרת לרדת לעומקם של דברים. כך בדיון המאלף במדרש הפלסטיני נראה שהמהלך הפרשני והתיאורטי הנוגע בשאלות של פרגמנטציה, מתמצה לבסוף במסקנה שזהות הדוברים הפלסטינים הישראלים נותרת חצויה בין שתי תרבויות זרות בתכלית – תרבות המקור, הבית, המזוהה עם הערבית, ותרבות היעד של ההווה הישראלי בעברית (עמ' 149). בהשוואה לתזה של הוכברג המבינה את היהודי עצמו כערבי, בהיותו חלק מהדימוי האוריינטליסטי,⁹ נראה שהדיון של לוי נועז פחות ויש בו דווקא חזרה לאחור.

כך היא עומדת נכונה על התייחסותו הפרודית של עריידי לשאלה המזוהה עם לימודי התנ"ך בבתי הספר בישראל – 'מי אמר למי ובאיזה הקשר?' (עמ' 163) – אך אינה מבהירה שבמעשה הזה הדובר חותר תחת ההנחה שיש מי שיודע את התשובה על השאלה. הדובר מערער על מושג הגנאלוגיה וחושף שאין עקבות ל'מאכלת האבות'. זוהי שבירה של רעיון המסורת כמחובר לטריטוריה, הסגת גבול של מה שהלאומיות מנסה לחצוב כזהות אוטוקטונית (הנובעת ומזינה את עצמה). עודף ההיסטוריה, הזיקה בין ערבית לעברית, בין ישראל לפלסטין, בין כאן לשם, אינם מאפשרים חציצה, והשאלה 'מי אמר למי?' מיותרת, בעצם בלתי אפשרית.

ההבחנה בין היהודי לערבי היא עמדה פוליטית המסתכנת בסימטריות, ולמרבה האירוניה דווקא מציבה את הגבול במקום לחצות אותו. אני משוכנע שכל דיון שיצא מספרה של לוי יצטרך בסופו של דבר להרחיב את היריעה

8 בן יהודה (לעיל הערה 5); הנ"ל, 'שיעור בציונות מח"כ וחאלקה', הארץ, 12 ביולי 2017 (מדור 'דעות'). למחקרים על שירת ארו ביטון המשלבים חיקוי עם תיאוריה של הטראומה ראו: ח' חבר, אנתנו שברי חרוזים: פוליטיקה של טראומה בספרות הישראלית. ירושלים תשע"ז. O. Ben Yehuda, 'The Minor Move of Trauma: Reading Erez Biton', Dario Miccoli (ed.), *A Literary Diaspora: Perspectives on Contemporary Sephardic and Mizrahi Literature*, London: Routledge, pp. 115-131

9 הוכברג (לעיל הערה 2).

לקריאה פוסט־קולוניאלית של היהודי באירופה, כמו של המזרחי בישראל.¹⁰ זו הסיבה ששני החוקרים המרכזיים שחסרו לי ב'הסגת גבול פואטית' – ואין לי ספק שהם אלה שימנפו כל הרחבה והעמקה עתידית שלו – הם דן מירון, על הבחנותיו על הספרויות היהודיות, וחביבה פדיה, על עבודתה על הזהות היהודית־המוסלמית.¹¹ כפי שלוי מיישמת את הערבית, הערבית־היהודית, העברית, והעברית־הערבית, כך יידרשו מחברים בעתיד, אני מקווה, להעמיד את הלשונות האלו לצד היידיש, הלדינו ובסופו של דבר לשונות העולם המאג'וריות, בעיקר אנגלית, גרמנית וצרפתית. זה מה שיאפשר תמונה מלאה של הציורף יהודי־ערבי, מכיוון ששתי הזהויות חולקות למעשה את אותה משבצת עצמה, זו של האוריינטלי, השמי או הלא אירופי – הכוללים גם את הנצרות הקדומה והמזרחית – זהויות שקרסו עם כינון הלאומיות האירופית בעת החדשה.

'הסגת גבול פואטית' הוא ספר עב כרס ושאפתני, שיכול היה להידמות להישגים היסטוריוגרפיים דוגמת 'הסיפורת העברית' של גרשון שקד, אך הוא פורסם בעת שהספרות המזרחית, והיהודית בכללה, מגלות חיוניות ופוריות יוצאות דופן בשדה האקדמי שבין לימודי הספרות ללימודי התרבות, בעידן שבו ההיסטוריוגרפיה עצמה מעורערת חדשות לבקרים. אין לי ספק שספרה של לוי חייב להיות מתורגם לעברית, אך יותר מכך, הוא יהיה חייב להתרגם אל העברית, לזעזע את גבולות הכתיבה האקדמית באנגלית על עברית וערבית, ולהפוך מפורץ דרך – כפי שהוא כבר עכשיו – לאבן דרך. זו תהיה הסגת גבול המשיגה דרך בעבור מחקר הספרות הישראלית.

ד"ר עמרי בן יהודה, הפורום ללימודים בינאזוריים בברלין
 Dr. Omri Ben Yehuda, Forum Transregionale Studien e.V.,
 Wallotstraße 14, 14193 Berlin, Germany
 obenyehuda@hotmail.com

10 ראו גם בן יהודה, 'לצאת מהנישה', הארץ, 19 ביוני 2019 (מדור 'דעות').
 11 ד' מירון, הרפיה לצורך נגיעה: לקראת השיבה חדשה על ספרויות היהודים. תל אביב תשס"ה; ח' פדיה (עורכת), המזרח כותב את עצמו, תל אביב 2015.

